

เลือกกระดาษ

เมื่อสองปีก่อนฉันนั่งรถไปตามถนนลูกรังที่มีฝุ่นหนาตะโละและทอดยาวไปตามไหล่เขาเหมือนงูสีน้ำตาลแดงที่กำลังรีบเร่งเลื้อยไปไหนสักที่ หนทางขึ้นๆลงๆ วกวน และบางช่วงสูงชัน เมื่อมองออกไปนอกหน้าต่างฉันมองเห็นป้ายทำด้วยกระดาษแข็งสีเขียวไม้ไฟเอียงกระเผล่อยู่ข้างทาง มีตัวหนังสือขยุกขยิกที่เขียนด้วยถ่านสีดำว่า “city limit” มองไปด้านหลังเห็นฝุ่นสีแดงฟุ้งกระจายไล่ถลบนหลังรถเรามาอย่างบ้าคลั่ง เพื่อนร่วมทีมของฉันนั่งเจี๊ยบๆหม่อมมองดูสองข้างทาง ที่พอจะมองเห็นความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าได้บ้างๆผ่านพุ่มไม้ เราเพิ่งรู้จักกันในวันแรกของการเดินทางมาทำงานด้วยกันที่บ้านสันเจริญ หมู่บ้านเลี้ยงที่ได้รับการยอมรับจากที่ประชุมเครือข่ายชายเผ่าว่าเป็นตัวอย่างที่ดีของการพัฒนา มีความเป็นชุมชนเข้มแข็ง มีการจัดการทรัพยากรป่า และน้ำที่ดี จัดเป็นสื่อที่นำเอารองขามและส่ง่างามตัวหนึ่ง พวกเราจะต้องเข้าไปเก็บข้อมูลหมู่บ้าน หากปัจจัยที่ทำให้เป็นตัวอย่างที่ดีรวมทั้งการทำงานร่วมกับชาวบ้านบางคนในการสร้างศักยภาพการทำงานด้านสิทธิในหมู่บ้านของตนเอง

หมู่บ้านนี้ตั้งอยู่ในหุบเขากว้าง ล้อมรอบด้วยป่าและภูเขาที่เรียงทิวเขาสลับกันเป็นฉากสวยเหมือนภาพวาด ฉันเริ่มงานด้วยการเข้าไปคลุกคลีกับพวกผู้หญิงและเด็ก ในขณะที่ยังเพื่อนร่วมทีมของฉันซึ่งต่อมาเขาเรียกฉันว่า “แม่” เข้าไปคลุกคลีกับพวกผู้ชาย ผู้คนที่ดูเหมือนจะมีความสุขในความเป็นชาวสันเจริญกับความเป็นสื่อ และมีความเป็นปัจเจกค่อนข้างสูง จะเห็นได้จากการใช้ชีวิตประจำวันที่ทุกคนดูเหมือนจะอยู่กับการทำมาหากินของตนเองตั้งแต่เช้าดเย็น และแบ่งความรับผิดชอบหน้าที่ชัดเจน ฉันในฐานะเป็นเพศหญิงจึงมีสถานะต่ำกว่าผู้ชายหมู่บ้านที่ผู้หญิงชาย เวลาคุยกันจึงต้องนั่งในที่ต่ำกว่า และพยายามอ่อนน้อมถ่อมตน แม่จะถูกตั้งคำถามอย่างไม่ค่อยเป็นมิตรสักเท่าไรว่า “ทำไมต้องมาที่หมู่บ้านของผม และจะมาทำอะไรที่หมู่บ้านของผม” ฉันรู้สึกกลัวสื่อตัวนี้หวงถ้ามามากทีเดียว

ช่วงแรกของการทำงานจึงหมดไปกับการสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้าน พูดคุยและเรียนรู้ภาษาถิ่นจากผู้หญิงหนึ่งที่ปากเป็นกลุ่ม ออกเดินสำรวจทำแผนที่หมู่บ้านกับเด็กๆเป็นโอบยง หรือเดินตามชาวบ้านไปสวน ลิ่นจี่ สวนกาแฟ สวนตำ ไร่ข้าว ไปเก็บผักกาด ไปตัดต้นกล้วยมาเลี้ยงหมู สวนบางแห่งอยู่บนเนินเขาลาดชันมากจนฉันต้องคอยช่วยขึ้นไปในขณะที่เจ้าของสวนยืนหัวเราะเยาะเย้ยฉันอยู่ข้างบน บางวันฉันและผู้ร่วมงานออกเดินท่อมๆไปตามลำห้วยที่อุดมสมบูรณ์ในป่าขึ้น เพื่อหาสัตว์น้ำมาเป็นอาหารมื้อเย็น บางมือชาวบ้านบางคนจะแบ่งเอาข้าวสารและผักกาดมาให้ เมฆอาหารแต่ละมื้อจึงมีแต่ความแปลกและพิสดารตามวิถีชีวิตที่หาได้ที่จริงฉันเองก็เตรียมเสบียงไปบ้างแต่ก็เอาไปฝากชาวบ้านที่รู้จักกันเสียเป็นส่วนใหญ่ ฉันยังจำเจ้าเบียดตัวน้อยที่นอนตายกางแขนกางขาอยู่ในหม้อแกง ฉันน่าจะสงสารฉันต้องเลี้ยงไปขุดน้ำแกงแทนในขณะที่เพื่อนร่วมทีมจัดการกับมันอย่างเอร็ดอร่อย อย่างไรก็ตามฉันถือว่าช่วงนี้เป็นช่วงผูกมิตรกับสื่อ

สันเจริญช่วงนี้อุดมสมบูรณ์จริงๆและเป็นสื่อที่ยิ่งใหญ่สมกับที่ผู้คนกล่าวขาน ทุกหนแห่งที่เดินผ่านไปอาหารให้ติดมือกลับบ้านเสมอ มีผักกาดข้างทาง มีผักกาดหรือผักอื่นๆที่ขึ้นแซมในไร่ มีกล้วย มะละกอ หรือผลไม้ป่าอื่นๆตามทางที่เราเดินลัดเลาะ มีปลาอยู่นอกเขตน้ำออกซึ่งเป็นที่เขตอบอุ่นที่ชาวบ้านจับมาได้ บางคืนฉันได้ยืมเสื่อกางรองอยู่ใกล้ๆกับที่ผัก และมีบางเช้าที่เด็กนักเรียนเคยพบกวางยีนแล้ยมหาอยู่ที่นี่หน้าโรงเรียน มีหลายครั้งที่ชาวบ้านไปล่าหมูป่าหรือกวางมาได้ แต่ก็แปลกที่เขาไม่ได้เอามาแบ่งปันกัน ใครอยากลิ้ม

ลองก็ต้องไปซื้อจากกลุ่มผู้ไปล่า ไม่เหมือนกับหมู่บ้านลาหู่บางแห่งที่เขาเอาเนื้อสัตว์ที่ล่าได้มาแบ่งปันกันกินโดยไม่มีการซื้อขาย

สันแฉริญสิกฏที่เข้มแข็งในการใช้ประโยชน์จากป่าและน้ำร่วมกัน ทุกพื้นที่ในผืนป่าถูกจัดสรรให้ทุกคนอบคั่งวได้ใช้ประโยชน์และดูแลรักษา มันจึงบรรลุอุดมสมบูรณ์ การบุกเบิกผืนป่าช่วงนั้นเพิ่มขึ้นอย่างมาก ส่วนบริเวณที่เป็นเขตอนุรักษ์พืชป่าที่เรียกว่าน้ำออกฐ ซึ่งมีตำหนว่าครุ้กรห่มสาวเคยหายสาบสูญไว้ร่องรอยไปบริเวณนั้นก็อุดมสมบูรณ์ด้วยพืชป่าหลายชนิดที่มีจำนวนหลายร้อยตัว อยู่กันเป็นฝูงใหญ่ ชาวบ้านบางคนยังพูดติดตลกกับฉันว่า “พวกปลาธู้อ่าตรงนี้ปลอดตภัยเลยพากันมาอยู่ที่นี้เต็มไปหมด”

ผู้คนที่สันแฉริญอยู่ด้วยกันอย่างสงบสุข มีการควบคุมดูแลความล้มพันธ์ทางสังคมผ่านระบบผู้อาวุโส และกลุ่มผู้นำที่เข้มแข็งที่คอยดูแลกฎของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับคน และคนกับสิ่งแวดล้อม รวมถึงคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ พิธีกรรมต่างๆยังคงปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างที่เคยทำ แม้จะมีความเป็นคนโบราณ แต่เลือดตัวนี้ก็ค่อนข้างฉลาดและรู้จักรู้อการวางตัวต่อคนภายนอก รวมทั้งมีการแสดงออกถึงความเป็นตัวตนที่โดดเด่นของสันแฉริญอย่างชัดเจนต่อเวทีสาธารณะ ผู้คนทั่วไปจึงยึดติดภาพความเข้มแข็งและเป็นเลือดตัวอย่างของชาวสันแฉริญอยู่อย่างเหนียวแน่น

จากการเข้าไปทำงานในหมู่บ้านในปีแรกทำให้ทราบว่าคนที่นี้จะตอบรับการพัฒนาจากทุกองค์กรที่เข้ามาทำงานซึ่งมีหลายองค์กร แต่ก็ก็จะเลือกปฏิบัติในสิ่งที่ตัวเองสนใจหรือว่าจะเกิดประโยชน์เท่าไรนั้น ดังนั้นระหว่างทางไปไร่จึงเห็นโรงเรือนเลี้ยงหมอนไหม และเครื่องผสมดินที่ถูกทิ้งร้างไว้ แผลงโซล่าเซลล์ที่เคยเป็นแหล่งผลิตพลังงานและแหล่งรายได้ของชุมชนถูกทิ้งไว้ในดงหญ้าคา เหนือจากระบบไฟฟ้าได้เข้ามาถึงหมู่บ้านแล้ว นอกจากนั้นคนที่นี้ยังมีระบบกลุ่มของตนเองที่จัดขึ้นตั้งขึ้นเมื่อแก้ไขปัญหาของตนเองหรือเพื่อตอบสนองความสนใจ เช่นมีกลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มกาแฟ เป็รับต้น เลือดตัวนี้จึงค่อนข้างเข้มแข็งแต่ก็เจ้าเล่ห์ และมีความเป็นตัวของตัวเองสูงภายใต้ทำที่ที่นอบน้อมและเป็นมิตร

ฉันเฝ้ามองเลือดตัวนี้เปลี่ยนแปลงตัวเองหลังจากที่กระแสดความเจริญ ความทันสมัยตลอดจนเทคโนโลยีข่าวสารในยุคโลกไร้พรมแดนที่เป็รียบเหมือนปัจจัยการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกหลั่งไหลเข้าไปในหมู่บ้านสันแฉริญโดยเฉพาะในปีหลังของการทำงาน หรือมกกับการเปลี่ยนแปลงภายในที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านได้ทำให้เลือดตัวนี้ปรับวิถีชีวิตของตนเองไปอย่างมาก นับจากผู้นำที่ผลัดเปลี่ยนไปถึงสามคน จากคนเดิมที่เป็นผู้อาวุโสในหมู่บ้านมีประสบการณ์การทำงานสูง เป็รับนักพัฒนาตัวเอง เป็รับหัวเรี่ยวหัวแรงของชาวบ้าน เหมือนเป็รับจอมทัพ จอมวางแผนทั้งเชิงรุกและเชิงรับที่ทำให้เลือดตัวนี้โดดเด่นและอยู่แถวหน้าเสมอ มาเป็รับผู้นำอ่อนอาวุโสที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตนไม่ชอบแสดงออกถึงความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ จึงมีบทบาทในเชิงรับมากกว่าเชิงรุก ซึ่งคงเป็รับเพราะความอ่อนอาวุโสและลักษณะเฉพาะตัวที่เป็รับหมอบีของหมู่บ้าน ด้วยเหตุนี้ตัวแทนจากองค์กรพัฒนา หรือเจ้าหน้าที่ต่างๆจากภายนอกที่เข้าไปทำงานในสันแฉริญจึงยังคงแวะเวียนไปปรึกษา การวะผู้นำคนเก่าก่อนทุกครั้งที่จะแวะไปหาผู้นำห่มคนนี้ จนในปัจจุบันสันแฉริญมีผู้นำคนล่าสุดที่เป็รับนักธุรกิจเต็มตัว แนวคิดในการทำงานกับชาวบ้านจึงเน้นเงินและวัตถุมากกว่าการสร้างความเข้มแข็งในระบบความสัมพันธ์และการรักษาอัตลักษณ์ของชาวสันแฉริญที่นับวันจะลางเลือนลงไป ความผันแปรจากการผลัดเปลี่ยนผู้นำของผู้นำทำให้เลือดตัวนี้อ่อนแรงลงอยู่อกโข

ปีนี้พืชเศรษฐกิจตัวใหม่เข้ามาสู่สังเขจรูปร่างให้ชีวิตในวงปีของชาวสังเขจรูปร่างด้วยกิจกรรมในไร่สวน การหาเลี้ยงชีพ การแบ่งปันกันหารายได้ ทั้งลิ้นจี่ กาแฟ ต่า และข้าวโพด ปัจจัยการผลิตที่เป็นสารเคมีทั้งปุ๋ย และสารป้องกันกำจัดศัตรูพืชถูกนำมาใช้เป็นจำนวนมากขึ้น ขวดยาฆ่าแมลงหลายชนิดถูกทิ้งเรี่ยราดไว้ตามริมรั้ว และริมไร่ คนที่ที่ฉีดพ่นยาโดยไม่ใส่เสื้อผ้าให้ฉีดหรือสวมใส่หน้ากากเลย บางคนไม่ใส่เสื้อเลยด้วยซ้ำ เมื่อฉัน ทักท้วงได้ถามด้วยความเป็นห่วงเขาก็ตอบว่า “คนสังเขจรูปร่างกลัวตายหรอก” ในขณะที่ตามล้านี้เริ่มมีปลาบางตัว ตายลอยตามน้ำมาให้เห็นเห็น ผีป่าถูกบุกเบิกเพื่อเพิ่มพื้นที่ปลูกพืชเงินสด (cash crop) การตัดราคากาแฟ ระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ทั้งหมดทั้งพ่อค้าคนกลางเป็นไปอย่างดุเดือดและเข้มข้น นอกจากนี้ยังเห็นการขายหมูบ้าน โดยสร้างบ้านเรือนออกไปตามถนนทางไปไร่กาแฟเพราะประชากรมากขึ้น ในขณะที่ขณะในครัวเรือนมีปริมาณ มากขึ้นเช่นกัน ชาวบ้านหลายคนอพยพออกไปจากหมู่บ้านเพื่อไปประกอบอาชีพที่คิดว่าจะทำให้มีรายได้มากขึ้น เช่นการขายน้ำเต้าหู้เนื่องจากได้ข่าวว่ามีรายได้ดี สังเขจรูปร่างจึงมีเด็ก ๆ ที่อาศัยอยู่กับปู่ย่าตายาย เพราะพ่อแม่ ออกไปทำมาหากินนอกหมู่บ้านอยู่หลายราย สุขและเสียดใจเพราะในครอบครัวยามที่อยู่น้อมหน้าเริ่มแผ่วเบา และเหลือ้น้อยลง เลือตัวนี้ดูเหงาหงอยและซึมเซาลงไปณบัดตา

การแวะไปเยี่ยมเยียนเลือนตัวนี้ในช่วงหลังๆของการทำงานจึงมักพบแต่ความเร่งรีบของผู้คนที่ต้องไปไร่ไป สวน ประเด็นการพูดคุยเน้นเรื่องรายได้ ราคาพืชผล และต้นทุนหรือการออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน แทนการเล่า นิทานหรือการย้อนอดีตสมัยที่อพยพมาจากสวนยาวหลวงอย่างที่ฉันเคยได้ยินยามนั่งผิงไฟในตอกกลางคืน หรือที่ วงปักผ้าในตอกกลางวัน และพวงกุญแจสมัยของอาวู* ที่เคยสวยเรียบๆแบบสาวบ้านป่าที่มีเสน่ห์และมีราคาไม่ แพง ได้เริ่มเปลี่ยนรูปโฉมไปด้วยการใช้วัสดุดิบใหม่จากในเมืองที่สวยจนคาดเดาไม่ออกและราคาแพง ขึ้นกว่าเดิม การชวนคุยเรื่องสิทธิ หรือนโยบายการพัฒนารัฐที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมเช่นการประกาศเขตอุทยาน แห่งชาติแห่งชาติบุรีศรีน่าน หรือโครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ที่มีผลกระทบต่อชาวบ้านจึงไม่ค่อยได้รับความ สนใจมากนัก แฉฉนั้นและเมื่อพร้อมก็ยังมีถูกมองว่าเป็นนักอนุรักษ์ธรรมชาติที่มาทำงานในหมู่บ้านไปเสียอีก เลือน ตัวนี้เริ่มเลือนหรือว่าฉัน ไม่อยู่กับร่องกับรอยกันแน่

วันนี้ฉันนั่งรถไปตามถนนคอนกรีตที่ทอดยาวไปตามไหล่เขาเหนือภูสีเทาก่อนที่ก้าลงรีบเร่งลื้อยไปไหนสักที่ หนทางขึ้นๆลงๆ วกวน และบางช่วงสูงชัน ฉันยังคงเดินทางไปสังเขจรูปร่างด้วยเส้นทางเดิมเหมือนเคย แต่วันนี้ภูสี เทอดหายไปหมดแล้ว ทัศนียภาพสองข้างทางก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย พื้นที่ป่าถูกบุกเบิกเพิ่มมากขึ้นอย่างเห็นได้ ชัด เลือนตัวนี้ดูแข็งแรงและออร่าแรงไปมาก ขนของฉันดูว่าแหงนไม่สง่างาม ฉันมองไปที่นั่งข้างๆที่ว่างเปล่า เหมือน ร่วมทีมคนแต่ไม่ได้มาด้วยกันอีกแล้ว ที่มงามคนใหม่เป็นสังเขจรูปร่างที่มองทุกสิ่งในป่าของตนเองเป็นเรื่อง ปกติ จึงไม่ได้บันทึกเรื่องราวไว้เล่าขานถึงเลือนตัวนี้อย่างที่พวกเราเคยทำ เรื่องราวและร่องรอยในช่วงเปลี่ยนผ่าน ของสังเขจรูปร่างจึงขาดหายไป ไม่ได้ถูกถ่ายทอดออกมาให้ผู้คนได้รับรู้ว่าสังเขจรูปร่างมีการปรับวิถีของตนเองอย่างไร เพื่อรับกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน ฉันไม่มั่นใจว่าเลือนตัวนี้จะยังคงความ แข็งแรงและความเป็นตัวเองอย่างที่ดีของการพัฒนาหรืออย่างไรที่เคยเป็น หรือว่ามันจะกลายเป็นแค่เพียงเลือนกระดาษ เป็นตำนานไว้เล่าขานให้ลูกหลานฟัง พร้อมกับผีป่าที่เหลือน้อยลง และชีวิตที่หมุนไปตามเวลาเหมือน เครื่องจักร ผ่านลมหายใจที่ขึ้นกับรายได้และการแบ่งปันแบบการค้าเสรี การฉีกขาดของการเรียนรู้วิถีถิ่นทาง

* อาวู เป็นคำที่ใช้เรียกผู้สูงอายุเพศหญิงของชาวเมี่ยน ซึ่งเปรียบได้กับคำว่า ย่าหรือยาย

ชาติพันธุ์ของตนเองระหว่างคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ จะทำให้เสียตัวนี้ไปอย่างไรบ้างหนอ ..คนสิ้นเจริญเท่านี้ที่ จะให้คำตอบกับเราได้ว่าเราจะเลือกเป็นเสียที่ยิ่งใหญ่ตัวเดิมหรือเสียกระดาษ

เบญจมาศ

บทความนี้เป็นการบอกเล่าประสบการณ์การทำงานในโครงการ”กระบวณทัศน์และฐานคิดใหม่ในการ พัฒนาชุมชนบพขพื้นที่สูง: สหิทธิความมั่นคงของมนุษย์และสิทธิทางวัฒนธรรม ช่วงปี ๒๕๔๖-๒๕๔๗ ซึ่งผู้เขียนได้ ทำหน้าที่เป็นนักวิจัยในพื้นที่บ้านสิ้นเจริญ ตำบลพาทอง อำเภอท่าม่วงจังหวัดกาญจนบุรี หมู่บ้านของชาวอี๋เมี่ยนที่ ได้รับการยอมรับว่าเป็นตัวอย่างที่ดีของการพัฒนา เป็นชุมชนเข้มแข็งและมีจุดเด่นในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและ น้ำ ประเด็นสำคัญที่ต้องการแลกเปลี่ยนคือการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในทุกชุมชน และ เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เฝียงแต่ว่าชุมชนจะพร้อมรับกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้อย่างไร ...คำตอบคงต้องอยู่ที่ชุมชน...